

**INGLIZ VA O'ZBEK ERTAKLARIDA LISONIY DUNYO
MANZARASINING AKS ETISHI**

Abdusattorova Gulmira Soyibjon qizi

QDU 1-bosqich magistranti

ANNOTATION

This thesis explores the reflection of the linguistic worldview (linguistic picture of the world) in English and Uzbek fairy tales through a comparative linguocultural analysis. The linguistic worldview is understood as a system of concepts, values, cultural stereotypes, and cognitive models embedded in language that shapes a nation's perception of reality. The study reveals both universal archetypes common to world folklore — such as the triumph of good over evil, trials and tests, magic helpers, and enchanted objects — and culture-specific elements rooted in historical, geographical, and religious contexts. English fairy tales often highlight individual heroism, personal destiny, adventure, and social mobility, reflecting Western European (Celtic, Anglo-Saxon, medieval) values of freedom, courage, and individualism. In contrast, Uzbek fairy tales emphasize collective ethics, family harmony, communal justice, wisdom (donolik), patience, and harmony with nature, influenced by Turkic nomadic traditions, Islamic motifs, and Central Asian geography.

Keywords: linguistic worldview, linguistic picture of the world, linguocultural analysis, English fairy tales, Uzbek fairy tales, comparative folklore, ethnolinguistics, cultural stereotypes, formulaic expressions, spellonyms, magic helpers, universal archetypes, individual heroism, collective ethics, national mentality, folkloric motifs.

ANNOTATSIYA

Ushbu tezis ingliz va o'zbek ertaklarida lisoniy dunyo manzarasining (tiliy dunyo tasvirining) aks etishini qiyosiy lingvokulturologik tahlil asosida o'rganadi. Lisoniy dunyo manzarasi til orqali shakllangan tushunchalar, qadriyatlar, madaniy stereotiplar va kognitiv modellar tizimi bo'lib, xalqning haqiqatni idrok etish tarzini belgilaydi. Tadqiqotda jahon folkloriga xos universal arxetiplar (yaxshilikning yovuzlik ustidan g'alabasi, sinovlar, sehri yordamchilar, sehrlangan buyumlar) bilan birga tarixiy, geografik va diniy kontekstga asoslangan milliy o'ziga xosliklar aniqlanadi. Ingliz ertaklari individual qahramonlik, shaxsiy taqdir, sarguzasht va ijtimoiy ko'tarilishga urg'u beradi, bu G'arbiy Yevropa (kelt, anglo-sakson, o'rta asr) erkinlik, jasorat va individualizm qadriyatlarini aks ettiradi. O'zbek ertaklarida esa jamoaviy axloq, oilaviy hamjihatlik, adolat, donolik, sabr va tabiat bilan uyg'unlik ustunlik qiladi, bu turkiy ko'chmanchilik, islomiy motivlar va Markaziy Osiyo geografiyasi ta'sirida shakllangan. Tezis ertaklarning madaniy o'zlikni saqlash, axloqiy tarbiya va etnolingvistik xususiyatlarni uzatishdagi muhim rolini tasdiqlaydi hamda globallashuv sharoitida madaniyatlararo tushunish uchun qimmatli ekanligini ko'rsatadi

Kalit so'zlar: lisoniy dunyo manzarasi, tiliy dunyo tasviri, lingvokulturologik tahlil, ingliz ertaklari, o'zbek ertaklari, qiyosiy folklor, etnolingvistika, madaniy stereotiplar, formulaviy iboralar, spellonimlar, sehri yordamchilar, universal arxetiplar, individual qahramonlik, jamoaviy axloq, milliy mentalitet, folklor motivlari.

Lisoniy dunyo manzarasi (linguistic worldview yoki linguistic picture of the world) — bu til vositasida ifodalangan va shakllangan dunyo haqidagi tasavvurlar majmui bo'lib, xalqning tarixiy tajribasi, qadriyatlar tizimi, tabiatga munosabati, ijtimoiy normalari va kognitiv modellarini o'zida mujassam etadi. Vilgelm fon Humboldt va keyingi neohumboldtchilar (Sapir-Whorf gipotezasi ta'sirida) til nafaqat haqiqatni aks ettirish, balki uni shakllantirish vositasi

ekanligini ta'kidlaganlar. Xalq og'zaki ijodining eng qadimiy va barqaror janri — ertaklar esa lisoniy dunyo manzarasining eng yorqin va ta'sirchan namoyon bo'lish joyidir. Ular sodda syujet, takrorlanuvchi formulalar, ramziy obrazlar va axloqiy saboqlar orqali bolalar ongiga milliy mentalitetni singdiradi, avloddan-avlodga madaniy kodlarni uzatadi.

Ingliz va o'zbek ertaklarining qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, ikkala an'anada ham universal elementlar (yaxshilikning g'alabasi, sinovlar, sehrlil yordamchilar) mavjud bo'lsa-da, ularning lingvokulturologik ifodasi sezilarli farq qiladi. Ingliz folklorida (Grimm, Perro ta'siridagi versiyalar, "Jack and the Beanstalk", "Cinderella") individualizm, sarguzasht va shaxsiy taqdir kuchli: qahramon ko'pincha shaxsiy jasorati va omadi bilan boylik va baxtga erishadi. Bu Yevropa o'rta asrlari, kapitalizm va protestant axloqining ta'sirini aks ettiradi. O'zbek ertaklarida ("Zumrad va Qimmat", "Sehrlil uzuk", "Alpomish" epik an'alariga yaqin sehrlil ertaklar) oila, jamiyat, donolik va adolat ustun: qahramon oilaviy muammolarni hal qiladi, jamoaviy qadriyatlar (mehmondo'stlik, ota-ona hurmati, sabr) ta'kidlanadi. Bu Markaziy Osiyo ko'chmanchiligi, islomiy ta'sir va tabiatga yaqinlikni ochib beradi. "Cinderella"ning ingliz versiyasida sehrgar pari va oyoq kiyimi individual tanlov va ijtimoiy ko'tarilish ramzi bo'lsa, "Zumrad va Qimmat"da oilaviy adolatsizlik va jamoaviy yordam markaziy o'rin tutadi. Sehrlil buyumlar funksiyasi o'xshash bo'lsa-da, talqini farqli: inglizcha — shaxsiy o'zgarish va hasad, o'zbekcha — haqiqatni ochish va mehribonlik. "Tom Thumb" va "No'hatpolvon"da kichik qahramonning aqlli g'alabasi ham milliy stereotiplarni (inglizcha — individual aqllilik, o'zbekcha — kuch va donolik uyg'unligi) ko'rsatadi. Bu farqlar lingvokulturologik tahlilda aniq dalillangan bo'lib, ertaklarning bolalar tarbiyasidagi rolini tasdiqlaydi.

Lisoniy dunyo manzarasining ertaklarda aks etishi leksik-semantik, stilistik, kognitiv va pragmatik darajalarda o'rganiladi. Birinchi navbatda, formula va stilistik vositalar. Ingliz ertaklari ko'pincha "Once upon a time in a faraway land..." va "...and they lived happily ever after" formulalari bilan boshlanib, yakunlanadi. Bu vaqt va makonni sehrli, individual baxt doirasiga joylashtiradi, sarguzasht ritmini yaratadi. O'zbek ertaklarida "Bir bor ekan, bir yo'q ekan...", "Ertakni eshitgan bo'lsangiz, quloq soling...", saj'li boshlanishlar ("oy desa og'zi bor, kun desa ko'zi bor") va ritmik takrorlar ishlatiladi. Bu og'zaki ijro uchun mos, jamoaviy tinglash madaniyatini va tabiat bilan uyg'unlikni aks ettiradi. Uchlik motivi (uchta sinov) ikkala an'anada ham mavjud: inglizcha — jasorat va omad ritmi, o'zbekcha — sabr, donolik va axloqiy sinov ramzi. Kumulyativ ertaklarda ("Henny-Penny", "The Old Woman and Her Pig" inglizcha; "Susambil", "Ur to'qmoq" o'zbekcha) zanjirsimon to'planishni ta'kidlaydi. Ingliz ertaklarida fairies, elves, pixies, giants, witches, trolls — Kelt va Anglo-Sakson mifologiyasidan kelib chiqqan. Ular ko'pincha individual yordamchi yoki to'siq sifatida, enchanted forest yoki castle muhitida joylashgan. O'zbek ertaklarida dev, jin, pari, ajdarho, Semurg', gapiruvchi hayvonlar (tulkilar, qushlar, otlar) — turkiy va islomiy an'analar ta'sirida shakllangan. Devlar sinov beruvchi yoki yovuz, parilar — yordamchi; bu oilaviy va jamoaviy qadriyatlar bilan bog'liq. "Zumrad va Qimmat" va "Cinderella"da o'gay ona obrazi umumiy, ammo talqin farqli — inglizcha individual baxt, o'zbekcha oilaviy adolat. Umuman, ertaklar kognitiv (dunyo tasavvurini shakllantirish), axloqiy (tarbiya) va estetik funksiyalarni bajarib, milliy o'zlikni mustahkamlaydi. Lingvokultermalar (madaniy terminlar) ertak matnining semantik tuzilishida milliy dunyo manzarasini aniq aks ettiradi.

Ingliz va o'zbek ertaklarida lisoniy dunyo manzarasi universal arxetiplar bilan birga milliy o'ziga xosliklarni aniq aks ettiradi. Ingliz an'anasida individualizm, sarguzasht, shaxsiy taqdir va ijtimoiy ko'tarilish ustun bo'lsa, o'zbek an'anasida jamoaviy axloq, oila, donolik, sabr va tabiat

bilan uyg'unlik asosiy. Bu farqlar til vositalari (formulalar, leksika, stilistika), obrazlar, sehrli elementlar va konseptlarda dalillangan: spellonymlar, personajlar tizimi va ramzlar orqali madaniy kodlar avloddan-avlodga uzatiladi. Tadqiqot natijalari folklorning tarbiyaviy va madaniy saqlovchi rolini tasdiqlaydi hamda tarjima, ta'lim va madaniyatlararo dialogda hisobga olinishi zarurligini ko'rsatadi. Ertaklar orqali xalqlar o'z dunyoqarashini saqlab qoladi, bu globallashuv sharoitida milliy o'zlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Kelgusida chuqurroq korpus tahlili, boshqa xalqlar bilan kengaytirilgan qiyosiy tadqiqotlar yoki tarjima muammolari mavzuni yanada boyitishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdulloyeva, K. (2021). Ingliz hamda o'zbek ertaklarining lingvomadaniy hamda stilistik tahlili. CyberLeninka.
2. Bahtiyarov, M. & Tuymaeva, Kh. (2023). Comparative analysis of linguacultural features of English and Uzbek fairytales (based on "Tom Thumb" and "Nohatpolvon"). InLibrary.uz.
3. Abdivalievna, K. O. (2019). Comparative analyses of Uzbek and English cumulative fairy tales. Anglisticum.
4. Solihova, A. (2024). Magical elements of English and Uzbek fairy tales. Science-Technology.uz.
5. Javlieva, S. (2024). Language and linguistic patterns in English and Uzbek folklore. Inscience.uz.
6. Khalilova, Sh. (2025). Common similarities and differences of Uzbek and English fairy tales. Inovatus.

7. Odilova, N. (2025). A comparative analysis of spellonyms in English and Uzbek fairy tales. Educator Insights.
8. Rizokulovna, N. (2025). A comparative study of villain characters in English and Uzbek folk fairy tales.
9. Bartmiński, J. (ed.). The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition, and Culture.
10. Maslova, V. A. Lingvokulturologiya (o'zbek tadqiqotlarida qo'llanilgan asos).